

Giriş

PLÂNLAMA DENEYİMİNİN TARİHSEL ARKAPLÂNI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya düzeninde, Türkiye kapitalist cephe içinde yer almış, Birleşmiş Milletler San Francisco Antlaşması'nı imzalayan ve Bretton Woods sistemine katılan ülkelerin ilk sırasında olmuştur. Türkiye'nin bu tercihi, 1945'te tek parti politikalarının ana eksenini olarak benimsenmiştir. Bunun sonucunda, ekonomide liberalleşme ve siyasette çok partili düzene geçme süreci başlamıştır. Çok partili sisteme geçiş, savaş sıkıntıları ile birlikte uzun tek parti yönetimine karşı birikmiş muhalefetin sözcüsü olarak Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır.

1950'lerin başında, Türkiye'de siyasal bakımdan bir rahatlama dönemi yaşanmış, ekonomik açıdan, liberalleşme politikaları, dünya konjonktürünün de etkisiyle, başarılı sonuçlar vermiştir. Demokrat Parti, yurtiçinde iktidarını pekiştirmiş, dünya kapitalist sistemi ile iyi ilişkiler kurmuştur.

Ancak, 1960'lara doğru, Türkiye'nin dünya kapitalizmi ile eklenmesinde ve ülkede çok partili siyasetin işleminde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu, bir yandan, Türkiye'nin Bretton Woods siste-

mi kuruluşları ve dünya kapitalizminin diğer odakları ile ilişkilerinin getirilmesine yol açmış, öte yandan yurtiçinde, DP iktidarına karşı ciddi bir toplumsal ve siyasal muhalefet oluşmuştur. Başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere, uluslararası kapitalizmin sözcüleri, Türkiye'nin ekonomisine çekidüzen vermesini istemişlerdir. 1958 Stalibizasyon Programı bunun sonucu olmuştur. Muhalefetin gündemi, demokratik sistemin işlerlik kazanması ve Türkiye'de kapitalizmin rasyonel bir biçimde yönetilmesi noktalarında odaklanmıştı.

1950'lerin sonunda, siyasal bakımdan DP'ye karşı tepkiler, CHP etrafında toplanıyordu. Bu dönemde, üniversitelerde ve diğer düşünce odaklarında çok canlı bir aydın muhalefeti vardı. *Forum* dergisi gibi yayınlarda muhalefetin talepleri dile getiriliyor, daha önemlisi, kurulacak yeni düzene ilişkin kapsamlı projeler geliştiriliyordu. Bu önerilerde, siyasal alanda Anayasa Mahkemesi gibi kuruluşlarla demokrasinin yerleşmesi; ekonomide ise, DP'nin uyguladığı başıboş liberalizm yerine, Keynesgil bir düzenlemeye dayalı yönetim getirilmesi amaçlanıyordu. Bu aydın muhalefeti, toplumun değişik kesimlerinde büyük yankılar uyandırıyor. Bunun bir sonucu, CHP'nin 1959'da yayınladığı "İlk Hedefler Beyannamesi" idi.

Bu tartışma sürecinde ilginç olan husus, dünya kapitalizminin kuruluşları tarafından ileri sürülen görüşlerle, Türkiye'de muhalefet sözcülerinin düşünceleri arasında büyük bir örtüşme olmasıydı.

Bu örtüşmenin ortak paydası, ekonomi yönetiminde, "plânlı kalkınma" yönteminin uygulanması idi. "Plânlı Kalkınma" o dönemde, kapitalizmin, az gelişmiş ülkeler bağlamında, temel paradigması idi.

Demokrat Parti'nin ilk iktidar olduğu yıllarda kullandığı amblem.

Türkiye’de iktidarın demokratik yöntemlerle el değiştirmesi mümkün olmamış, 27 Mayıs 1960 hareketi ile askerler yönetime gelmişlerdir. Askerler, o günlerin tartışma ortamının etki alanı içinde idiler, hattâ tartışmanın bir parçası olmuşlardı. Muhalefetin ana fikirlerini benimseyen 27 Mayıs rejiminin iki temel girişimi, 1961 Anayasası’nın hazırlanması ve Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın kurulması olmuştur.

27 Mayıs 1960 rejimi, siyasal ve ekonomik düzen bakımından, Türkiye için, DP dönemine göre bir kopuş değil, tam bir devamlılık olmuştur. Türkiye, soğuk savaş döneminde kapitalist blok içindeki yerini korumuş ve Bretton Woods sistemi ile ilişkilerini sağlamlaştırmıştır.

DEVLET PLÂNLAMA TEŞKİLÂTİ’NİN KURULUŞU

Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın kuruluşunu ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plâni’nin hazırlanışını böyle bir tarihsel perspektif içine yerleştirmek ge-

(gazete)	5 EKİM 1960
Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın Kurulması hakkında Kanun	
<u>Kanun No : 91</u>	<u>Kabul tarihi : 30/9/1960</u>
Kuruluş	
Madde 1 — Başbakanlığa bağlı bir Devlet Plânlama Teşkilâtı kurulmuştur. Başbakan bu teşkilâtın yönetimi ile ilgili yetkilerini Başbakan Yardımcısı vasıtasıyla kullanır.	
Görev	
Madde 2 — Devlet Plânlama Teşkilâtının görevleri şunlardır :	
a) Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde Hükûmete yardımcı olmak;	
b) Muhtelif bakan’ların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordınasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;	
c) Hükûmetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vâde’i plânları hazırlamak;	
d) Plânların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idare’lerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak,	
e) Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak;	
f) Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.	

Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşuna ilişkin kanunun yayımlandığı 5 Ekim 1960 tarihli Resmi Gazete.

reklidir. Böylelikle, Türkiye’de, o günlerde gelişmekte olan ve yaygın olarak uygulanan, “ulusal kalkınmacılık” dönemi başlamış oluyordu.

27 Mayıs’ta iktidara gelen Milli Birlik Hükümeti, Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın kuruluşuna büyük bir önem vermiştir. Anayasa’dan önce, Devlet Plânlama Teşkilâtı’nın kuruluş kanunu çıkarılmıştır. DPT’nin kuruluşu için Kara Kuvvetleri Genel Sekreteri Şinasi Orel görevlendirilmiştir. Parlak bir kurmay subayı olan Orel, çok genç bir ekip kurmuş ve hem plânlama örgütünün oluşturulmasında, hem de Birinci Beş Yıllık Plân’ın hazırlanmasında bu ekiple çalışmıştır. DPT’nin kuruluşunda, Şinasi Orel Müsteşar, Osman Nuri Torun Konfederasyon Dairesi, Attila Karaosmanoğlu İktisadi Plânlama ve Necat Erder Sosyal Plânlama Dairesi Başkanı olarak görev yapmışlardır. Şinasi Orel’den sonra, Osman Nuri Torun Müsteşar olmuş, Ayhan Çilingiroğlu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı’na atanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı’nın tamamlanmasından sonra Torun, Karaosmanoğlu, Erder ve Çilingiroğlu görevlerinden istifa etmişlerdir. İktisadi Plânlama Dairesi Başkan Yardımcısı olan Attila Sönmez, Başkan olarak getirilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı’nın, hazırlanışında, izlenen yöntem, oluşturulan strateji ve plânlama yaklaşımı bakımından kendine özgü nitelikleri vardır. Bunlardan biri, o dönemde yaygın olan, “dış yardım” sağlamaya yönelik bir plân hazırlama yönteminin benimsenmemiş olmasıdır. Bu yöntemin beraberinde getirdiği, büyük ölçüde yabancı uzman kullanma önerileri de kabul görmemiştir. Plân, tamamen Türk uzmanlarının ve yöneticilerin katılımıyla hazırlanmıştır. Bunun tek istisnası, Profesör Jan Tinbergen olmuştur. Profesör Tinbergen, o günlerde, kalkınma ekonomisine katkılarıyla dünyada ün kazanmış bir bilim adamıydı. Değişik ülke hükümetlerine danışmanlık yapıyordu. Bağımsız bir kişiliği vardı. 1960’tan önce Menderes hükümeti tarafından Türkiye’ye çağırılan, Tinbergen’e genç plâncıların da saygısı vardı; plânlama anlayışı bakımından onların görüşlerini paylaşıyordu.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı’nın diğer bir özelliği, ekonomik modellerin dar kalıplarına göre hazırlanmış, salt ekonomik büyümeyi öngören bir belge olarak tasarlanmamış olmasıdır. Plân stratejisi ve

plân, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla, ülkenin toptan kalkınmasını öngören kapsamlı bir yaklaşım içinde hazırlanmıştır.

Plânda, Türkiye ekonomisinin, uzun vadeli bir strateji çerçevesinde dengeli bir biçimde gelişmesi ve bunun için gerekli köklü yapısal dönüşümlerin yapılması öngörülüyordu. Ekonomik yapıyla işlevsel bir bütünlük içinde tasarlanmış olan toplumsal konular da aynı strateji içinde ele alınmışlardı. Örneğin, eğitim, ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişmesi bakımından işlevsel olma, genel toplumsal kalkınmayı ve fırsat eşitliğini bir arada gerçekleştirme hedeflerine yönelik bir strateji içinde plânlanmıştı.

Plân'ın diğer bir yönü, bölgeler ve sınıflararası gelir dağılımı ve istihdam hedeflerinin strateji içinde içselleştirilmiş bir biçimde yer almasıydı. Sonuçta plânlama, 1960'ların koşulları içinde, Türkiye'de kapitalizmin akılcı temellere oturtulmasını öngören bir anlayışın ürünü idi.

1960'larda Türkiye'de plânlama deneyimi, yalnızca, o dönemde plâni hazırlayan teknokratik kadrolarla siyasî karar alıcılar arasındaki ilişkilere değil, kalkınmaya yaklaşım açısından, tüm toplum kesimlerinin tercihlerine ışık tutacak bir süreçtir. Bu deneyim, bir anlamda, tarihsel bir noktada Türkiye'de, yöneticilerin ve kapitalist sınıfın, vizyonlarını ortaya çıkaracak bir nitelik taşımaktadır.

Birinci Beş Yıllık Plân'ın hazırlanmasıyla görevli teknisyen kadrolarının başında bulunan ilk plâncıların açıklamaları ve yorumları, o dönemde siyasî karar alıcılarının, yöneticilerin ve bunları etkileyen güç odaklarının, Türkiye'nin önündeki seçenekler karşısında nasıl tavır aldıklarını gösteren önemli bir belgedir. Bu tartışmalar, 1960'lardan bugüne Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirmekte de yol gösterici olacaktır.

NECAT ERDER